

ПРОБЛЕМИ СЛОВА ТА СЛОВОСПОЛУЧЕННЯ

Юліана Барбазюк
(Чернівці)

ПРИНЦИПИ СЕМАНТИЧНОЇ КЛАСИФІКАЦІЇ СЛІВ-РЕАЛІЙ СУЧАСНОЇ НІМЕЦЬКОЇ МОВИ

Розглянуто існуючі підходи до семантичної класифікації слів-реалій у сучасній німецькій мові і запропоновано авторський поділ цієї групи слів. Розраховане відсоткове число національнозabarвлених одиниць. Наведено коротку характеристику кожної з груп і їх процентне співвідношення із загальною кількістю слів-реалій.

Ключові слова: семантика, реалія, культурномаркована лексика, безеквівалентна лексика.

Рассмотрены существующие подходы к семантической классификации слов-реалий в современном немецком языке и предложено авторское деление этой группы слов. Рассчитано процентное число национальноукраинских единиц. Предложена краткая характеристика каждой группы и их процентное соотношение с общим количеством слов-реалий.

Ключевые слова: семантика, реалія, культурномаркированная лексика безэквивалентная лексика.

The article considers approaches to semantic classification of realia words in Modern German and presents authorial division of this word group. The percentage of culture-bound units was calculated. A brief description of each group and the percentage of the realia words total number was induced.

Key words: semantic, realia words, cultural-bound units, non-equivalents words.

Мова кожного народу є живим організмом, нерозривно пов'язаним з його історією, культурою і соціальним життям. Носії різних мов, спілкуючись між собою, передають культуру свого народу через мову. Різні народи сприймають світ крізь призму рідної мови, що формує культурно зумовлені явища – реалії, характерні саме для цієї мови.

Аналізуючи взаємозв'язок мови і культури, лінгвісти використовують метафору про мову як дзеркало душі, в якій відображаються “не тільки реальний світ, який оточує людину, не лише реальні умови її життя, але й суспільна самосвідомість народу, його менталітет, національний характер, спосіб життя, традиції, звичаї, мораль, система цінностей, світовідчуття, бачення світу” [4, с. 38]. Реалії як носії екстралінгвістичного значення є основним символом культури, оскільки не мають еквівалентів в інших

мовах. Вони несуть у собі певний національний колорит, характерний лише для культури даної країни.

Об'єктом нашого дослідження є слова-реалії в німецькій мові, *предметом* – їх семантичні характеристики. *Мета* дослідження – виділити семантичні групи реалій німецької мови та встановити кількісні характеристики іменників з національною специфікою семантики. *Матеріалом* слугувала суцільна вибірка слів-реалій з лінгвокраїнознавчих словників сучасної німецької мови [5; 6; 7]. Загальна кількість досліджених слів-реалій – 382 лексичні одиниці німецької мови, для яких зафіксована національна специфіка семантики на тлі української мови як мови-зіставлення.

Розглядаючи питання про поділ реалій на групи, зауважимо, що на сьогоднішній день існує безліч семантичних класифікацій, де ці лексичні одиниці групуються у відповідний спосіб, залежно від принципів поділу.

На основі численних досліджень у перекладознавстві виділяють: а) побутові реалії; б) етнографічні та міфологічні реалії; в) реалії світу природи; г) реалії державно-адміністративного укладу та суспільного життя; д) ономастичні реалії; е) асоціативні реалії тощо [3, с. 146–157].

У працях багатьох дослідників культурномаркованої лексики наявний окремий розряд безеквівалентної лексики. Зокрема, К.С. Бархударов виділяє такі категорії безеквівалентної лексики:

1. Власні імена, географічні найменування, назви установ, організацій, газет тощо, які мають відповідники в лексиці іншої мови.
2. Слова-реалії, які позначають предмети, поняття й ситуації, що є у практичному досвіді людей, які спілкуються іншою мовою.
3. Випадкові лакуни – одиниці словника однієї з мов, яким, з деяких причин, немає відповідників в лексичному складі іншої мови [2, с. 94–95].

Згідно з В.С. Виноградовим, зміст фонові інформації охоплює специфічні факти минулого національної спільноти, особливості географічного середовища, характерні предмети матеріальної культури минулого й сучасного, етнографічні й фольклорні поняття тощо, тобто усе те, що у теорії перекладу звичайно називають реаліями [1, с. 87]. В.С. Виноградов розглядає проблему реалій з урахуванням латиноамериканського матеріалу. Лексичні одиниці, які передають досліджувану фонову інформацію, науковець поділяє на такі тематичні групи:

1. Лексика, що називає побутові реалії: а) житло, майно; б) одяг; в) їжа, напої; г) види праці та заняття; д) грошові знаки; е) музичні інструменти, народні танці та пісні, виконавці; є) народні свята, ігри; ж) звертання.

2. Лексика, що називає етнографічні і міфологічні реалії: а) етнічні і соціальні спільноти та їх представники; б) божества, казкові істоти.

3. Лексика, що називає реалії світу природи: а) тварини; б) рослини; в) ландшафт, пейзаж.

4. Лексика, що називає реалії державно-адміністративного устрою і життя (актуальні та історичні явища): а) адміністративні одиниці та державні інститути; б) громадські організації, партії, їх функціонування й учасники; в) промислові й аграрні підприємства, торгові заклади; г) основні військові й підрозділи міліції, чини; д) громадські посади й професії, титули, звання.

5. Лексика, що називає ономастичні реалії: а) антропоніми; б) топоніми; в) імена літературних героїв; г) назви компаній, музеїв, театрів, ресторанів, магазинів, пляжів, аеропортів тощо.

6. Лексика, що відображає асоціативні реалії: а) вегетативні символи, як-от: поетичний символ Мадрида; б) анімалістичні символи, як-от: *кабуре* – хижий птах, перо якого, відповідно до повір'я, має магічну силу; в) колірні символи, наприклад: жовтий – колір трауру (середньовічна Іспанія); г) фольклорні, історичні і літературно-книжні алюзії, які містять ознаки способу життя, поведінки, рис характеру, діяння історичних, фольклорних і літературних героїв, події, перекази; д) мовні алюзії, які зазвичай містять натяк на якийсь фразеологізм, прислів'я, приказку, крилату фразу чи вираз [1, с. 91–97].

В.С. Виноградов систематизує запас лексичних одиниць, які передають фонову інформацію, і зазначає, що „запропонована і, певне, неповна класифікація таких одиниць беззаперечно свідчить, як глибоко йдуть у народну мову і як широко розгалужуються у ній коріння культури” [1, с. 99].

Отже, розглядаючи різні точки зору з проблем класифікації слів-реалій, можна дійти висновку, що в літературі щодо цього питання міцно утвердився спосіб групування реалій за тематичним принципом. З метою систематизації реалій необхідний екстралінгвістичний чинник – тематичні асоціації, оскільки основним критерієм їх виділення є семантичний чинник, який виявляється у порівнянні з лексико-семантичною системою іншої мови.

За основу нашої класифікації, створеної на базі вибірки німецьких слів-реалій, обрано поділ, запропонований В.С. Виноградим, який заснований на тематичних асоціаціях і зумовлений специфікою реалій [1]. Проте цей розподіл розроблений як збірна класифікація реалій, що охоплюють всі сфери людської діяльності, і, відповідно, не може бути використаний для класифікації реалій більш вузької групи. В основу розробленої класифікації лексики на позначення реалій німецької мови покладено тематичний критерій. Тематична класифікація найменувань реалій здатна охопити величезний масив слів-реалій, які чітко і послідовно розподіляються за рубриками. Окрім того, тематичний розподіл є основним при укладанні лінгвокультурологічних посібників та культурознавчих лексикографічних джерел, адже він не має обмежень ані за часовими, ані за місцевими факторами.

У дослідженні на основі предметної класифікації В. С. Виногорова створена спеціальна класифікація „Німецькі звичаї і традиції“, куди входять підпункт „Лексика, яка називає побутові реалії“. Враховуючи тісний зв'язок культури народу і його літератури, до класифікації включено також підгрупу „жанри літератури“. Виходячи з того, що реалії, які належать до підгруп „народні танці“ та „ігри“, складають меншість порівняно зі всіма іншими реаліями, вони об'єднані в одну групу.

Отже, класифікація, отримана в результаті опрацювання поділу В.С. Виногорова, має такий вигляд:

1) Одяг та аксесуари:

а) верхній одяг: *Kleppermantel, Stresemann, Wams*; б) головні убори: *Homburg, Kalabreser, Schute*; в) взуття: *Bundschuhe, Schnabelschuhe*; г) аксесуари: *Kavalierstuch, Schillerkragen, Vatermörder (kragen)*; д) професійний одяг: *Blaumann, Schäferanzug*.

2) Їжа та напої:

а) перші страви: *Eintopf, Ochsenchwanzsuppe*; б) другі страви: *Bauernfrühstück, Hackepeter, Martinsgans*; в) закуски: *Bismarckshering, „Stolper Jungchen“*; г) кондитерські вироби: *Berliner, Martinshorn, Printe*; д) алкогольні та неалкогольні напої: *Bischof, Bowle, Gose*; ж) ковбасні вироби: *Blutwurst, Fleischkäse, Leberkäse, Pinkel*.

3) Народні танці та ігри:

а) танці: *Schlottischer Tanz, Schuhplattler, Schüttelbüx*; б) ігри: *Eisstockschießen, Karnuffelspiel, Skat, Schwarzer Peter*; в) жарти: *Schwabenstreich, Ostfriesenwitze*.

4) Музичні інструменти: *Alphorn, Drehrohrspieler, Hackbrett*.

5) Свята:

а) релігійні свята: *Advent, Kirmes, Martinstag, Palmsonntag*; б) народні свята: *Eisenacher*, „*Sommergewinn*“, *Maifeiertag*; в) місцеві свята: *Fasching, Love Parade, Oktoberfest*; г) професійні свята: *Gautschen, Hasensilvester*; д) особисті свята: *Flitterwochen, Polterabend, Richtfest*; е) святкові персоналії: *Christkind, Hochzeitsbitter, Knecht Ruprecht*; є) святковий інвентар: *Adventskranz, Adventskalender, Kirbaum, Maibaum, Osterkerze, Pfingstbaum*; ж) святкові заходи: *Christkindlmarkt, Christmette*;

6) Жанри літератури: *Heldendichtung, Ritterroman, Spielmannsdichtung*.

7) Історичні події та явища:

а) визначні події: *Bürgerausschuss, Butterkrieg, Dult, Erbhuldigung*; б) ордени: *Bundesverdienstkreuz, Johanniter, Templerorden*.

8) Державний устрій та установи: *Bistum, Bundesland, Gau, Gemeinde*.

9) Посадові особи: *Bundeskanzler, Drost, Gauleiter, Gesinde, Kämmerer*.

10) Закони і права: *Bannmeile, Erbhof, Stapelrecht, Strandrecht*.

11) Транспорт: *Ballinger, D-Zug, Fleute, Holk, IC, ICE, Kraier*.

12) Культура: *Backsteingotik, Berlinale, Freilichbühne*.

13) Освіта: *Abitur, Akademiker, ASTA, Bafög, Realschule, Reife, Schultüte*.

14) Засоби масової інформації: *Ferienwelle, Rias*.

15) Сільське господарство: *Brache, Flurzwang, Gewinn, Rodung*.

16) Промисловість: *Kohlenpott, Kohlenpfenig, Piitt*.

17) Позначення осіб: *Fischkopp, Flakhelfer, Hackelberg, Lutizen, Ossi*.

18) Речі домашнього вжитку: *Bockbeutel, Buttermodel, Mor, Webkamm*.

19) Будівлі та заклади: *Bauernhaus, Bioladen, Fachwerkhaus, Kate, Kneipe*.

20) Організації та угруповання: *Adveniat, Ärztekammer, Jugendherberge*.

21) Місцевість, ландшафт: *Bleiche, Fehn, Geest, Joch, Marsch*.

22) Відпочинок: *Kaffeefahrten, Sommerloch, Strandkorb, Wochenende*.

23) Вигуки: *Hummel-Hummel! Moin-Moin! Prost!*

24) Інше: *Heidschnucke, Kugelbacke, Mensur, Onkelehe, Zentner*.

Щоб простежити кількісне співвідношення національно забарвлених лексичних одиниць, які входять до цієї класифікації, ми склали кількісну таблицю для **382** досліджуваних реалій (див. табл. 1).

Кількісні характеристики семантичних груп реалій

Тематична група	Кількість лексем	Тематична група	Кількість лексем
Одяг та аксесуари	17 (4%)	Освіта	7 (2%)
Їжа та напої	78 (20%)	Промисловість	3 (1%)
Народні танці й ігри	28 (7%)	Сільське господарство	6 (2%)
Музичні інструменти	4 (1%)	Засоби масової інформації	2 (0,5%)
Свята	66 (12%)	Позначення осіб	22 (6%)
Жанри літератури	6 (2%)	Речі домашнього вжитку	7 (2%)
Історичні події та явища	16 (4%)	Місцевість, ландшафт	17 (4%)
Державний устрій та установи	21(5%)	Організації та угруповання	15 (4%)
Посадові особи	7 (2%)	Будівлі та заклади	23 (6%)
Закони і права	5 (1%)	Відпочинок	4 (1%)
Транспорт	10 (3%)	Вигуки	3 (1%)
Культура	10 (3%)	Інше	5 (1%)

Наведена класифікація охоплює всі відібрані відповідно до тематики реалії та дає уявлення про характер і розподіл за різними галузями культурного та суспільного життя Німеччини. Найчастіше у нашій вибірці зустрілися позначення *їжі та напоїв* (78 реалій), *свят* (66 реалій), *народних танців та ігор* (28 реалій), *будівель та закладів* (23 реалії), *осіб* (22 реалії), *державного устрою та установ* (21 реалія).

Як бачимо з таблиці, 78 досліджуваних лексичних одиниць (20% усієї вибірки) припадає на групу „Їжа та напої”, що цілком закономірно, оскільки кулінарія – одна з найдавніших галузей людської діяльності. А той факт, що національна кухня є невід’ємною частиною будь-якого побуту, пояснює причину великої кількості реалій у цій підгрупі.

Друга за кількістю реалій підгрупа „Свята” (66 реалій, 12% вибірки), що також видається логічним, оскільки свято – це важлива складова соціальної історії і сучасності, невід’ємний елемент соціокультурної системи. Кількість реалій цієї групи достатньо велика, адже люди надають особливу вагу релігійним датам, ключовим моментам в історично важливих подіях, національним досягненням тощо.

На третьому місці група „Народні танці та ігри” (28 реалій, 7% вибірки), тому що саме пісня і танець супроводжують будь-який народ як у часи миру, радості та благополуччя, так і в нелегкі часи.

Далі йде група „Позначення осіб” (22 реалії, 6% вибірки). Іменники на позначення осіб складають значну частину словника будь-якої літературної мови, оскільки окрема людина та її різноманітні характеристики завжди були об’єктом прискіпливої уваги оточуючих. Ця тематична група включає в себе величезний спектр позначень людей за професією, іншими сферами діяльності, родинним зв’язками тощо.

Наступна за спадом група реалій „Будівлі та заклади” (23 реалії, 6% вибірки). Кожній країні притаманний певний тип будівель (для проживання, роботи, навчання, відпочинку), який характерний саме для цієї місцевості, побуту та менталітету людей певної країни.

Важливою групою за кількістю реалій є також „Одяг та аксесуари” (17 реалій, 4% вибірки). Дана група перекликається з першою щодо пояснення причин настільки високого процента реалій (тобто внаслідок унікальності культури кожної країни). Дещо менша за обсягом група „Жанри народної літератури” (6 реалій, 2% вибірки).

Група „Державний устрій та установи” (21 реалія, 5% вибірки) позначає великий комплекс понять, що включають систему відносин суспільних та політичних інститутів, відображають політичний і соціально-економічний стан країни в цілому. Державний устрій та державні установи протягом багатьох століть вважаються невід’ємною частиною суспільства та життя будь-якої держави.

Група „Місцевість, ландшафт” складається з 17 реалій (4% вибірки). Ландшафт відіграє важливу суспільну роль у культурній, екологічній, природоохоронній та соціальній сферах і є ресурсом, який сприяє економічній діяльності.

„Історичні події та явища” (16 реалій, 4% вибірки) – невід’ємна частина історії та життя кожної країни та народу. Кожне століття, десятиліття несе в собі величезну кількість подій, явищ, і дає майбутнім покоління уявлення про давнину і дозволяє зрозуміти залежність теперішнього від минулого.

Група „Організації та угруповання” (15 реалій, 4%) є важливою ланкою кожного суспільства. Організації і угруповання у державі, насамперед, об’єднують суспільство для досягнення певної мети.

Однакову кількість реалій мають групи „Транспорт” (10 реалій, 3%) та „Культура” (10 реалій, 3%). Це закономірно, адже

транспорт є однією з найважливіших галузей суспільного виробництва і покликаний задовольняти потреби населення та суспільного виробництва в перевезеннях. „Культура” включає в себе поняття про матеріальні та духовні цінності суспільства, створені народом протягом багатьох століть.

У нашому дослідженні однакову кількість реалій мають також групи „Освіта”, „Речі домашнього вжитку” та „Посадові особи” (7 реалій, 2%). 2% складає група „Сільське господарство” (6 реалій), яка об’єднує позначення реалій з галузі матеріального виробництва.

Хоч і малий відсоток, але досить важливу функцію виконують групи „Закони і права” (5 реалій, 1%), „Музичні інструменти” (4 реалії, 1%), „Відпочинок” (4 реалії, 1%), „Промисловість” (3 реалії, 1%), „Вигуки” (3 реалії, 1%), „Засоби масової інформації” (2 реалії, 0,5%) та „Інше” (5 реалій, 1%).

Дані кількісні характеристики та процентне співвідношення слів-реалій в сучасній німецькій мові ще раз підтверджують унікальність досліджуваних одиниць, що доводить нерозривний зв’язок побуту народу і мови, якою він розмовляє. Створена класифікація дає уявлення про характер і кількісний розподіл слів-реалій за різними галузями культурного та суспільного життя Німеччини.

Проведене дослідження показало, що специфічні етнічні особливості німецького лінгвокультурного товариства збереглися більшою мірою в культурних та історичних традиціях, обрядності, звичаях, народнопоетичній творчості, побуті і т.д. Саме вони об’єктивують етнічну своєрідність і сприяють виявленню значної частини національної специфіки семантики.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Виноградов В.С. Лексичні питання перекладу художньої прози / В.С. Виноградов. – М. : Вид-во МДУ, 1978. – 350 с.
2. Бархударов Л.С. Мова і переклад / Л.С. Бархударов Л.С. – М. : Міжнародні відносини, 1975. – 235 с.
3. Кияк Т.Р. Теорія та практика перекладу (німецька мова) / Т.Р. Кияк, А.М. Науменко, О.Д. Огуй. – Вінниця : Нова книга, 2006. – 350 с.
4. Тер-Минасова С.Г. Язык и межкультурная коммуникация / С.Г. Тер-Минасова. – М. : Слово, 2000. – 624 с.
5. Haensch G. Kleines Deutschland-Lexikon : Wissenswertes über Land und Leute / G. Haensch, A. Lallemand, A. Yaiche. – München : Beck, 1994. – 144 с.
6. Köbler G. Historisches Lexikon der deutschen Länder. – München: Beck, 2007. – 976 S.
7. Eckert G. Niedersachsen von A bis Z : Wissenswertes von Land und Leuten. – Hannover : Landbuch-Verlag, 1993. – 192 S.